

PRZENIESIENIE DWÓCH MALOWIDEŁ ŚCIENNYCH „ODYSEUSZ U CIRCE” ORAZ „ŁÓDŹ ULISSESA I SYRENY” Z ELEWACJI OGRODOWEJ GALERII PÓŁNOCNEJ PAŁACU W WILANOWIE

Malowidła na elewacjach ogrodowych galerii pałacowych, przedstawiające sceny z „Eneidy” Wergiliego i „Odysei” Homera, powstały w dwóch okresach. Osiem z nich zrealizowano jeszcze za czasów Jana III w końcu XVII w., dziewięć – na galerii południowej dodano w XVIII w. za Augusta Mocnego.

Omawiane malowidła wykonano w XVII w. w technice al fresco, z wyraźnymi dniońkami biegnącymi po formie kompozycji oraz wyciskany przez karton rysunkiem. Ze względu na ekspozycję zewnętrzną, malowidła były bezpośrednio narażone na ujemne wpływy warunków atmosferycznych oraz klimatycznych. Usytuowanie ich w narożu konstrukcji architektonicznej pałacu sprzyjało potęgowaniu się destrukcji warstwy malarskiej i wyprawy. Powstające w tym miejscu zawirowania powietrza o dużych zanieczyszczeniach chemicznych w postaci pyłów gazowych, emitowanych z zakładów przemysłowych, również nie pozostały bez znaczenia dla stanu technicznego malowideł.

Lica malowideł były narażone na bezpośrednie zanieczyszczenia organiczne oraz zawilgocenie, spowodowane kwaśnymi deszczami, w których stwierdzono obecność dwutlenku siarki i tlenu azotu. Kwaśne deszcze spowodowały wypłukanie pigmentu i rozkład spoiwa

w wyprawie piaskowo-wapiennej. Stwierdzono również brak konsolidacji poszczególnych warstw technologicznych fresków, osłabienie siły wiążącej spojenia tynku oraz brak jego przyczepności do wątku ceglanego. Poza tym oba malowidła na całej powierzchni posiadały jednolite zabielenia, co unieczystniało ich kompozycję i różniło od pozostałych.

Decyzja dotycząca programu prac konserwatorskich zapadła 2 września 1991 roku.

W momencie przystąpienia do prac stan zachowania malowideł był wyjątkowo zły. Powołano interwencyjny zespół konserwatorów, który – pomimo późnej pory roku – podjął decyzję przeniesienia malowideł. Pozostawienie ich przez zimę mogło spowodować bardzo duże, nieodwracalne już zniszczenia, ze względu na zupełnie zdeintegrowaną warstwę malarską.

Mimo niesprzyjających warunków atmosferycznych zespół konserwatorów podjął się wykonania tego zabiegu. Przy elewacji ustawiono ruchome rusztowanie, a nad malowidłami wykonano zadaszanie, osłaniające je przed jesiennymi opadami deszczu. Ze względu na różnicę temperatur między dniem i nocą oraz coraz częstsze opady na rusztowaniu zainstalowano dwie przemysłowe dmucha-

wy, które włączano na noc, aby zmniejszyć wilgotność malowideł.

ZDEJMOWANIE FRESKÓW

W celu udokumentowania kompozycji rysunek przeniesiono na kalkę.

Lica malowideł oczyszczono z brudu, kurzu i ekskrementów ptasich, a następnie utrwalono 2,5% Paraloidem B-72 w toluenie. Wykonano szereg prób w celu ustalenia rodzaju i procentowości kleju, mającego służyć do zabezpieczenia warstwy malarskiej. Zdecydowano, że najwłaściwszym klejem będzie colletta (klej kostny, melasa, żółć wołowa, ocet, fluorek sodu). Następnie przystąpiono do zakładania facingu czyli warstwy zabezpieczającej lica malowideł (czasowo przejmującej rolę nośnika). Ciepły klej nanoszono pędzlem, po czym przykładano warstwy nośników w następującej kolejności: 1 warstwa merli, 2 warstwy tetry, 1 warstwa cienkiego płócienka, 1 warstwa płótna lnianego grubego. Po całkowitym wyschnięciu facingu przystąpiono do podcięcia obrzeży i odpilowywania malowideł. Do tego celu przygotowano specjalne narzędzia. Ze względu na dużą powierzchnię, ok. 5,5 m² i znaczny ciężar zdejmowanych malowideł, podzielono je na fragmenty, biegnące wzdłuż dniówek. Przed przystąpieniem do odcinania, każdy fragment delikatnie i dokładnie opukiwano gumowym młotkiem, w celu zmniejszenia przyczepności tynku do wątku muru.

Odpilowywanie polegało na uważnym operowaniu narzędziami, ciągłej kontroli głębokości pracy narzędzia pod powierzchnią lica malowidła. W trakcie odpilowywania napotymano na czopy z zastrzyków polioctanowych z dawnych konserwacji, twarde głębokie kity piaskowo-wapienne oraz wypełniacz ceramiczny w warstwie arricciato. Malowidła po odcięciu swobodnie zawisły na konstrukcji asekuracyjnej. Był to drążek

odpowiednio umocowany nad malowidłem (z przytwierdzonymi obrzeżami poszczególnych warstw facingu), który w tym momencie przejął rolę nośnika.

KONSERWACJA ODWROCIA MALOWIDEŁ

Pełna konserwacja zdjętych malowideł odbyła się w pracowni. Malowidła ułożono licem do blatu. Płócienne obrzeża przymocowano gwoździami do stołu w celu zabezpieczenia malowideł przed deformacją, która mogłaby nastąpić z powodu zmiany warunków ciepło-wilgotnościowych. W miarę możliwości starano się utrzymać stałą temperaturę i wilgotność względną pomieszczenia (18–20°C, 45–65% wilgotności).

Kolejnym etapem prac konserwatorskich było opracowanie odwrocia malowideł. Nadmiar wyprawy wapienne-piaskowej spiłowano do grubości ok. 2-3 mm, po czym odwrocie nasączono 10% emulsją akrylową (Primal AC 33). Widoczne na nim były dniówki autorskie, a w miejscach gdzie warstwa tynku była bardzo cienka (0,5 mm) – także wyciskany rysunek. Powierzchnię wyrównano zaprawą o składzie: kazeina wapienna oraz spiłowany stary tynk. Ponownie odwrocie nasączono 5% Primałem AC 33.

Fragmenty złożono w całość malowideł. Dopasowanie poszczególnych części ułatwiły widoczne na odwrocie dniówki autorskie. Tak przygotowany obiekt zakleiono warstwą tetry na kazeinę wapienną z polioctanem winylu w dyspersji wodnej. Całość powierzchni odwrocia malowideł pokryto szpachlówką wyrównawczą-kredą i polioctanem winylu w dyspersji wodnej (POW). Pozostawiono do wyschnięcia pod przyciskiem płyty perforowanej.

Kolejną warstwę, tzw. interwencyjną, stanowił styropian przyklejony na polioctan winylu. Styropian zakleiono warstwą płótna szarego na polioctan winylu

i wyrównano powtórnie szpachlówką powierzchnię odwrocia. Wyschniętą szpachlówkę zaizolowano 10% szlakiem i posypano ostrym piaskiem, dla zwiększenia przyczepności z kolejno następującymi warstwami podłoża nośnego.

KONSTRUKCJA NOŚNA

Przystąpiono do opracowania nowego podłoża nośnego w formie konstrukcji przekładkowej, składającej się z duraluminiowej ramy, wzmocnionej poprzeczkami i wmontowanym w nią papierowym „plastrem miodu”, który zaimpregnowano żywicą chemoutwardzalną. Przy użyciu żywicy epoksydowej przyklejono tkaninę szklaną i ramę duraluminiową, tworząc w ten sposób konstrukcję przekładkową. Duraluminium przed utlenieniem zabezpieczono również tkaniną szklaną. Zaimpregnowanymi papierowymi „plastrami miodu” wypełniono kwatery ramy. Całość odwrocia zakleiono nasączonymi tą samą żywicą kartonami na których wykonano imitację tynku.

KONSERWACJA LICA FRESKÓW

Malowidła odwrócono na stole, licem do góry.

Rozpoczęto usuwanie kolejnych warstw płócien zabezpieczających lico obrazu. Klej colletta rozpułchniono gorącą wodą i zmywano gąbkami. Rozmozione płótna dodatkowo traktowano parą wodną, która działała bardziej efektywnie na usuwaną collette, a zarazem obiekt nie ulegał nadmiernemu nawil-

goceniu. Kolejne warstwy płótna delikatnie zwijano w rulon, uważając aby nie uszkodzić rozpułchnionej warstwy malarskiej. Po zdjęciu facingu lico obiektu domywano ciepłą wodą z resztek colletty. Usunięto stare i popękane kity z pociemniałymi retuszami. Ubytki wyprawy uzupełniono kitem wapienno-piaskowym z dodatkiem starego, przesianego tynku i polioctanu winylu, jako plastyfikatora. Głębsze ubytki wypełniono kitem dwuwarstwowo. Ich powierzchnię opracowywano packą filcową na mokro, uzyskując fakturę podobną do oryginalnej.

Na koniec przystąpiono do rozwiązań artystyczno-estetycznych: punktowania i rekonstrukcji scalającej. W miejscach dużych ubytków nakładano laserunkowo kolor lokalny, po czym rekonstrukcję brakujących kompozycji wykonano kropką; użyto suchego pigmentu ze spoiwem akrylowym (Primal AC 33).

W miejscu zdjętych z elewacji pałacowej malowideł umieszczono kopie, wykonane w technice akrylowej, na podłożu epoksydowym z domieszką starego utartego tynku.

Prace konserwatorskie zostały wykonane przez zespół w składzie: mgr Krzysztof Miller, mgr Bogumiła Stawicka, mgr Teresa Stramowska – kierownik zespołu.

Konsultacje: dr Wojciech Fijałkowski, mgr Zbigniew Majcherowicz, prof. Maria Ostaszewska, prof. Stanisław Stawicki.

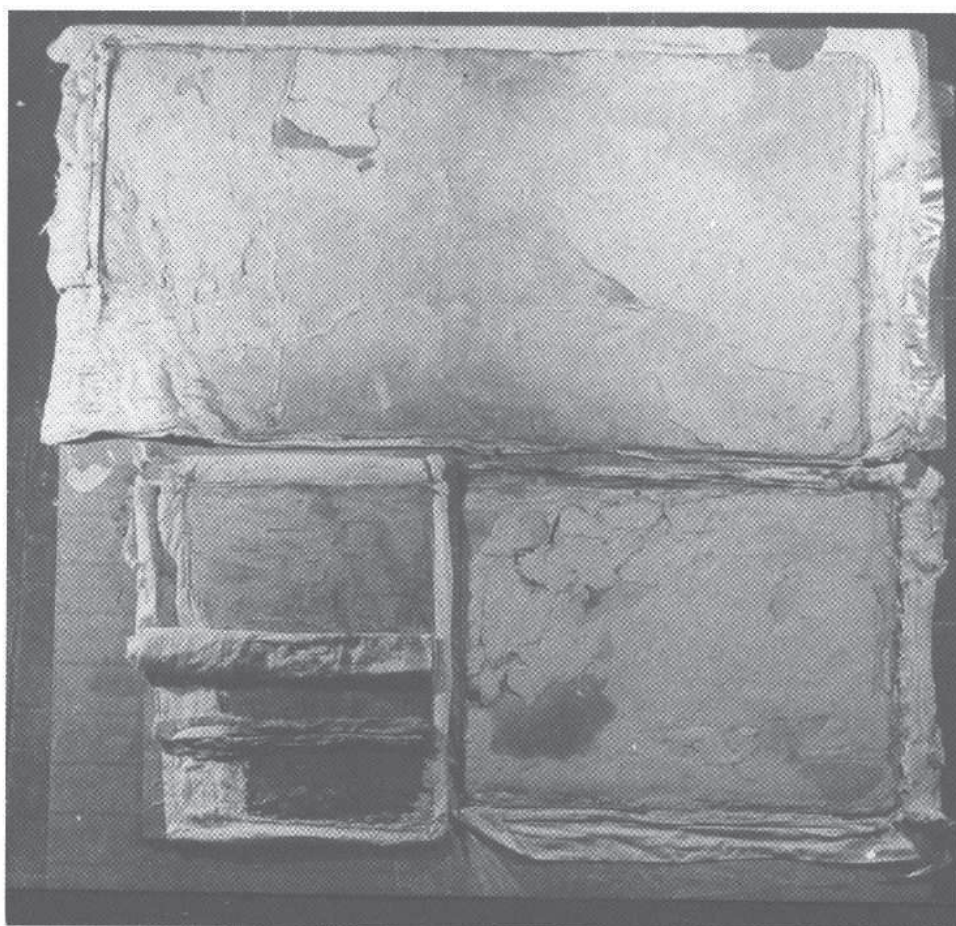
1. „Łódź Ulissesa i Syreny” – stan przed konserwacją.

2. „Odyseusz u Circe” – stan przed konserwacją.

3. „Łódź Ulissesa i Syreny” – odcinanie malowidła od muru.

4. „Łódź Ulissesa i Syreny” – w trakcie konserwacji. Widoczny fragment I i III po wyszlifowaniu od strony odwrocia; IV fragment od strony lica w trakcie usuwania facingu.

5. „Łódź Ulissesa i Syreny” – stan w trakcie konserwacji. Złożone pięć fragmentów malowidła w całość, podczas kitowania ubytków.

6. „Łódź Ulissesa i Syreny” – po konserwacji.

7. „Odysseusz u Circe” – po konserwacji.

Teresa Stramowska

REMOVAL OF TWO MURALS: “ULYSSES VISITING CIRCE” AND “BOAT OF ULYSSES AND SIREN”, FROM NORTHERN ELEVATION OF THE WILANÓW PALACE.

The objects in question, painted in 17th c. in 'al fresco' technique, were originally located in the elevation of the northern gallery of the Wilanów Palace.

Surfaces of the paintings were initially cleaned of dust and bird's excrements. To get rid of the dirt, the 2.5 % solution of Paraloid in toluene has been used. During removal of the murals from the wall, they were protected with special binding (glue of bones, molasses, ox-baile, vinegar) and layers of appropriate fabrics, used as holders.

When the murals were successfully separated from the wall, they were transported to restorer's studio (where special atmospheric condition has been provided: i. e. a temperature of 18-20° C and 45-65 % humidity) and then laid down on a table (with the painted surfaces facing downward) and holders

fixed to a top of the table. The back sides of frescos – in which daily phases, indicating progress of the original works were to be seen (and within thin layers of plaster /0.5 mm/ even incised contours were visible) – underwent renovation process. After that treatment the murals were fit and installed in special frames, which would allowed to display them within interiors of the palace. Then the paintings has been turned over and finally the painted surfaces went through process of restoration. First, it was protected and stabilised, then the missing parts refilled with acrylic paints applied in stippling technique.

Copies of the murals replaced the originals in their former setting, while the originals were installed in 18th c. building of the Orangery.